

PAÏSOS CATALANS

Morts, però no oblidats

«Per què els pares de la Constitució van deixar el meu avi en una cuneta?» Aquesta és una de les crides que es fan des de les entitats de familiars de desapareguts i executats. Els científics es mouen entre ossos, dol i ideologies

Crida des de l'Argentina: doneu ADN

MERCÈ MIRALLES
El tiet avi patern, Joan Miralles, va formar part de la *lleiva del biberó*. Diuen que va ser a la batalla de l'Ebre. I diuen que va morir. I res més. Va morir a la guerra... Com se sentiran els que saben, del cert, que els seus van ser executats? No és el mateix la víctima d'un enfrontament bèl·lic que la víctima d'una execució... No ho és en termes de justícia. Al juny es va aprovar a Catalunya la llei de fosses, per «reconèixer la dignitat de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura, i el dret de la societat a conèixer la veritat del passat, evitar que les fosses comunes caiguin en l'oblit i senyalitzar i dignificar els llocs dels enterraments per recuperar-los com a espais de memòria». Intereffen els morts de tots dos bàndols. L'executiu català va provar el protocol en l'exhumació de la fossa de Gurb al 2008.

Som al 2009. En una conversa sentida, de passada, fa uns dies, una noia explica a una altra que ha estat al museu de la KGB –or-

ganisme d'espionatge i contraespionatge i de policia política del règim de l'URSS– a Vïlnius, la capital de Lituània. El tant per cent de russos que viuen a Lituània ara és de gairebé el 9%. Fins al 1993, fa només 16 anys, a Lituània la moneda oficial era el ruble. I fan un museu per explicar els seus horrors. A l'Estat, el dictador va morir el 1975. I les fosses? «És la teva jurisdicció»; «No, és la teva», diuen les autoritats. I enmig de passions i contradiccions es mouen els homes i dones de ciència. Ells són, al cap i a la fi, els que materialitzen les exhumacions i els que fan possible les reinhumacions, amb la dignitat que les famílies desitgen. De quin color són els morts? Tots tenen el mateix color. Executats, amuntegats, fent capes d'ossos, desmembrats perquè el forat era massa petit. Barcelona ha estat escenari del I Seminari d'Antropologia Forense en el marc dels Drets Humans, organitzat per l'ICEV, l'Institut Català d'Estudis de la Violència –www.icev.cat–. A

ganisme d'espionatge i contraespionatge i de policia política del règim de l'URSS– a Vïlnius, la capital de Lituània. El tant per cent de russos que viuen a Lituània ara és de gairebé el 9%. Fins al 1993, fa només 16 anys, a Lituània la moneda oficial era el ruble. I fan un museu per explicar els seus horrors. A l'Estat, el dictador va morir el 1975. I les fosses? «És la teva jurisdicció»; «No, és la teva», diuen les autoritats.

I enmig de passions i contradiccions es mouen els homes i dones de ciència. Ells són, al cap i a la fi, els que materialitzen les exhumacions i els que fan possible les reinhumacions, amb la dignitat que les famílies desitgen. De quin color són els morts? Tots tenen el mateix color. Executats, amuntegats, fent capes d'ossos, desmembrats perquè el forat era massa petit.

Barcelona ha estat escenari del I Seminari d'Antropologia Forense en el marc dels Drets Humans, organitzat per l'ICEV, l'Institut Català d'Estudis de la Violència –www.icev.cat–. A

principi d'estiu. El mateix dia, l'Equip Argentí d'Antropologia Forense –www.eaaf.org– ha presentat els resultat de les accions de recollida d'ADN fora d'Argentina. Mentre s'escriuen aquestes línies, l'EAAF està treballant a Bolívia: a la zona tropical de la Paz, en l'exhumació de desapareguts de la dictadura de 1970.

Curtcircular el record

Francisco J. Ferrandiz, científic titular del CSIC, és expert en víctimes de desaparició forçada, fosses comunes i exhumacions en el marc dels drets humans. De fet, ha participat en més de 40 exhumacions de fosses comunes: «En el si de les entitats hi ha desassossec i problemes; el front jurídic totes el consideren obert i imparabile. El cas de Zamora, una exhumació sota tutela judicial... És inèdit!» Recordem que l'Associació para la Recuperación de la Memoria Histórica (www.memoriahistorica.org) va engegar al juny la primera exhumació de una fossa comuna de la Guerra Civil sota tutela d'un jutge. [Més

Exhumació
dels cadàvers
d'onze
persones
afusellades a
la Rioja
l'agost de
1936. /
EFE/ABEL
ALONSO

En cada fossa que s'obre la imatge es repeteix: ossos escampats, uns sobre els altres. Restes de bales, objectes personals...

adreces: www.memoriacatalunya.org; <http://coordinadora-victimtas.blogspot.com>].

«M'agrada posar cares i noms a les persones.» Les fosses, diu aquest expert en antropologia social, són conegudes pels veïns de la zona. Però no se'n parla, no es toquen, i així «es curtcircuita la memòria». Desaparicions forçades, justícia universal, són termes que a poc a poc es van introduint en el discurs. I comenta Ferrandiz: «Cada palada de terra que treus posa en tensió temps i espais de diferent magnitud: polítics, jurídics, socials.»

«Espanya és un paisatge esquitxat de fosses comunes. L'abandonament selectiu va permetre perllongar el control de les famílies. Un camp en què hi ha una peça ovalada, sense llaurar des de fa 70 anys, és un lloc de memòria... Espanya ha dedicat molts esforços a recuperar fosses i cartografiar el terror. No són una novetat, es coneixien des del 1936. Sí que és nou el context actual i la manera com s'està gestionant.» Ferrandiz comenta

«Cada palada de terra posa en tensió temps i espais»

«S'han dedicat molts esforços a cartografiar el dolor»

que tampoc no han estat exhوماتos tots els cossos del bàndol nacional. I recorda les exhumacions, en aquest cas sí, de Paracuellos del Jarama. I el pou de Camuñas (Toledo). Després de la guerra, prop de 1.500 morts nacionals van ser exhumatats, identificats i retornats. (www.todoslosnombres.org/).

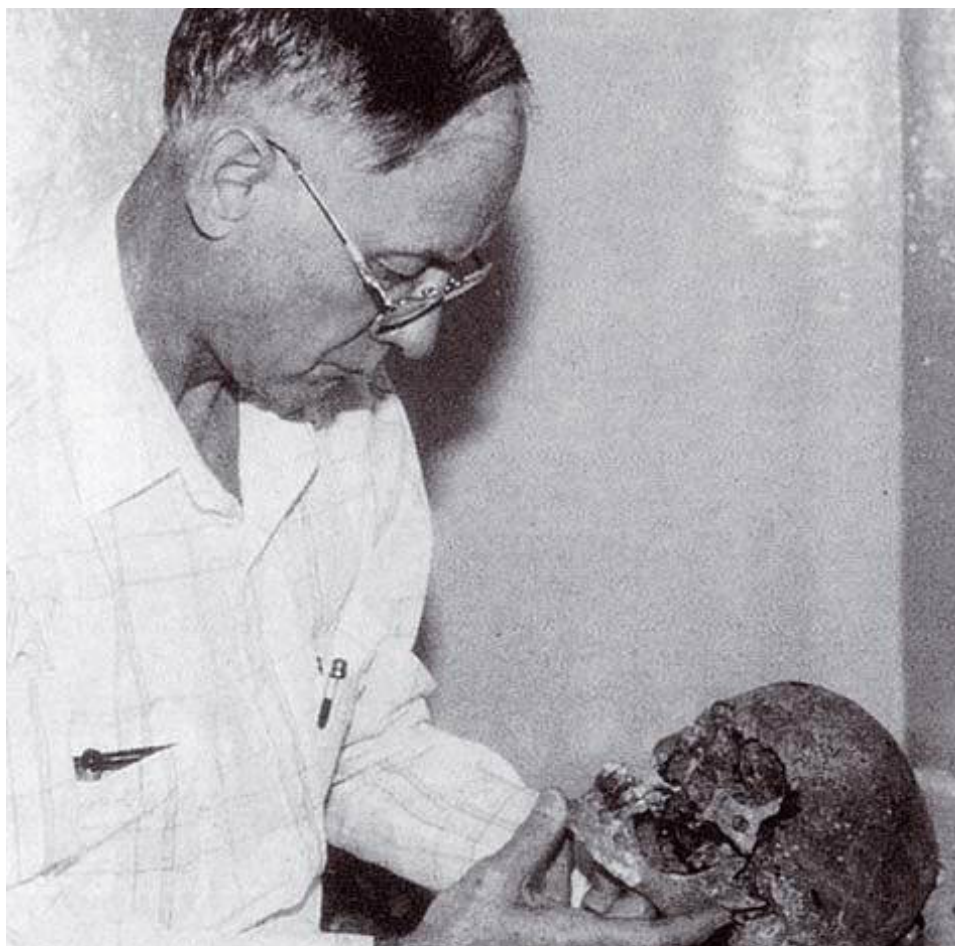
En el rerefons dels treballs científics també hi ha la discrepància sobre les exhumacions, fins i tot entre les entitats: «N'hi ha que s'hi oposen per ètica i per pedagogia: tot el que surti a la llum rebrà un tractament sensacionalista. I si desapareixen les fosses s'esborrarà el genocidi...» Mentre, la Maria deixa flors sobre l'asfalt d'una carretera a la Sierra de Gredos. Les administracions no es van posar d'acord. Una via ràpida passa per sobre de les seves restes. Feia falta?

Benvinguda, ciència

Segur que saben de l'existència de la sèrie nord-americana *Bones -Ossos-*, a la Sexta. La protagonista, Temperance Brennan, i la

sèrie, s'inspiren en una antropòloga forense i també novel·lista, Kathy Reichs. La resposta és als ossos. I tot allò que els envolta. Les escenes del crim?

«Individu número 2, home, d'entre 30 i 40 anys, i alçada mitjana -1,65 m-. El seu esquelet es trobava en paral·lel al de l'individu número 1 i en posició de decúbit supí -recolzat sobre l'esquena-. Sobre el coll té la sabata de l'individu número 5. Degut als impactes de bala presenta una fractura generalitzada de la volta del crani i de l'esplacnocrani [la part baixa de la cara, que protegeix les seves estructures viscerales]. Van ser dos trets d'arma de foc des de la regió occipital i temporal dreta, del darrere cap al davant, d'avall cap a munt i lleugerament de dreta a esquerra...» No és un fragment de *Bones*. És part de l'informe fet després de la primera exhumació feta a l'Estat amb mètode científic, a Priaranza del Bierzo, Lleó. L'individu és Emilio Silva. Molts trets van portar a la identificació. N'hi havia un de molt valuós: un

Maples sosté el crani de Nicolau II. Bales, granades, àcid sulfúric, anys d'oblit... Però els ossos parlen.

tractament dental que li havien fet als EUA. El 2000 comença un nou cicle, d'exhumacions contemporànies.

Investigació històrica, plantejar hipòtesis de possibles identitats de les víctimes, localització, excavació, dades *ante mortem*, dades *post mortem*, anàlisis diverses, identificació, restitució a les famílies...

Ermengol Gassiot és professor del Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona i director del projecte de recerca *Documentació i excavació arqueològica de les fosses comunes de Can Maçana (el Bruc) i del Cementiri Vell (Olesa de Montserrat)*. L'arqueòleg i l'antropòleg forenses «estudien les restes esquelètiques i d'altres elements per determinar la identitat de la víctima i les circumstàncies de la mort». Els ossos parlen, alt i clar. «Es va fer una exhumació en què tots els cadàvers havien rebut una bala a l'abdomen. Sabem, doncs, que no va ser una mort ràpida, va ser tortura.»

Unes línies més amunt parlà-

El crim de l'Home del Gel

Què seria d'aquesta recerca sense els antropòlegs forenses, sense els arqueòlegs forenses? Als anys noranta es va descobrir als Alps l'Home del Gel, Oetzi, de més de 5.000 anys. Gràcies als treballs d'aquests equips multidisciplinaris sabem que l'Home del Gel va morir des-sagnat per la fletxa que se li va clavar a l'espatlla i li va perforar una artèria. Va ser víctima d'una emboscada en la qual van participar almenys quatre individus –s'han trobat quatre perfils d'ADN diferents en les armes que duia Oetzi–. Tenia 45 anys, feia 1,59 m i no patia cap malaltia severa. Val la pena, doncs, parlar de la tasca d'aquests professionals? Si saben tot això de l'Oetzi, què no podran fer pels seus contemporanis?

vem d'un tractament dental, un implant, que va ajudar a identificar unes restes. Anna Hospital és odontòloga forense. Ella treballa amb el material més dur del cos humà: les dents. Quan falla la dactiloscòpia, i tan fiable com una prova d'ADN. No hi ha dues boques iguals. «La boca és la caixa negra de l'organisme. I el més important, les dents: 32 dents, cada una amb 5 cares. És a dir, 160 cares que ens poden donar 160 dígits. Si hi ha 7 dades inusuals coincidents es pot identificar al 100%.»

Entre el 2000 i l'abril de 2008 a l'Estat espanyol s'han exhumat més de 4.000 cadàvers. Manuel Polo, metge i antropòleg forense, codirector del Grup Paleolab (www.uv.es/paleolab), explica que l'antropologia forense es desenvolupa «en els equips de recuperació de la memòria històrica. I en equips multidisciplinaris».

«Les exhumacions –que no són sinònim d'identificacions– és un moviment que no s'atura.»

Els Romànov, exhumats

«Vaig agafar el crani i el vaig sostenir entre les mans. Era una cosa grisa amb la cara esmicolada. Un buit fosc s'obria al mig dels seus trets facials, sota la conca dels ulls i sobre les mandíbules. Uns cops terrífics li havien des-trossat el rostre. Jo estava obsessionat amb una frase de 1984 de George Orwell: 'Si vols fer-te una idea del futur, imagina una bota que trepitja un rostre humà eternament'.» L'antropòleg forense nord-americà William R. Maples parla del crani del tsar Nicolau II, les restes del qual –i d'altres Romànov executats– va investigar als anys noranta.

Psicologia forense

«L'atenció mediàtica és bona?», es plantegen els familiars més o menys explícitament. Han passat anys aixecant monòlits i pocs els han fet cas. Els ossos han despertat l'atenció. Saber la veritat, tocar les restes, diu l'antropòleg Francisco Ferrandiz, «els fa passar una mala estona en l'exhumació. Però l'allevijament que senten després amb la recuperació és pacificador.» Està clar, però, que no s'obriran totes les fosses (a Catalunya se n'han comptabilitzat 179). El dol és estrany. «És diferit, demorat.» I no hi ha pantes. Els familiars llegeixen un salm a la fossa, o un poema, o canten...